

KRITIKA TRANSHUMANISTICKEJ KRITIKY FRIEDRICHA NIETZSCHEHO

JURAJ ODORČÁK, Katedra filozofie FF KU, Ružomberok

ODORČÁK, J.: A Critique of the Transhumanist Critique of Friedrich Nietzsche
FILOZOFIA 65, 2010, No 6, p. 552

The paper examines the relationship between the philosophy of F. Nietzsche and transhumanist philosophy. Transhumanism is the branch of thought arguing in favor of human transformation (posthuman). Thus, it might seem, that it is derived from the classical idea of the transformation of the man, its goal being an overman (der Übermensch) found in Nietzschean philosophy. However, transhumanism points to five problems in Nietzsche's project. It rejects Nietzschean antiscientific, antiprogressive, antimoral and antisocial ideas as well as his destructive way of creating of the overman. The paper argues that the four objections against Nietzsche presented by transhumanists are ill-founded, while the last one is valid.

Keywords: Transhumanism – Posthuman – F. Nietzsche – Overman

Úvod. Transhumanizmus predstavuje myšlienkový smer, ktorý sa v najširšej podobe snaží premyslieť možnosti premeny človeka prostredníctvom „edukačných, kultúrnych, medicínskych a všeobecne technologických zásahov, ktoré môžu spôsobiť prekročenie limitov našej súčasnej prirodzenosti“ ([5], 31). Človek je v transhumanizme vnímaný ako organizmus podliehajúci procesu evolúcie a ako taký sa považuje za bytosť v neustálom, teda „nedokončenom vývoji“ ([5], 34). Súčasný človek podľa transhumanizmu nie je konečným bodom evolučného vývoja človeka ([1], 6). Stručne povedané, transhumanizmus vo svojej filozofii reflektuje možnosti technologickej (v širokom slova zmysle) premeny ľudí. Táto premena podľa transhumanizmu bude viesť k vytvoreniu „nového modifikovaného človeka, k vytvoreniu postčloveka“ ([6], 107).

Na základe tejto zbežnej definície filozofického transhumanizmu by sa mohlo zdať, že transhumanizmus je pomerne blízky filozofii Friedricha Nietzscheho, teda filozofii, ktorá je notoricky známa svojou ideou pretvorenia človeka v nadčloveka. Pravdepodobne o to väčšie je prekvapenie, keď zistíme, že hlavný predstaviteľ filozofického transhumanizmu Nick Bostrom odmieta Nietzscheho uznať za predchodcu transhumanizmu ([4], 15). Základným motívom, ktorý k tomu Nicka Bostroma vedie, je kritika niektorých aspektov Nietzscheho filozofie.¹

¹ Dôvod, prečo sa transhumanizmus vyrovnáva s Nietzsche, je predovšetkým historicko-reflexívny. Transhumanizmus predstavuje mladé hnutie a ako také sa snaží zdôvodniť svoju existenciu prostredníctvom nadviazania na dejinné korene moderného myslenia. K takýmto koreňom moderného myslenia podľa transhumanizmu patrí jednoznačne aj Nietzsche ([4], 15). Keďže však Nietzsche vytvára podľa transhumanizmu filozofickú koncepciu, ktorá je zameraná proti vede, proti pokroku, proti morálke,

Nick Bostrom kritizuje päť problémových okruhov Nietzscheho filozofie: problém vedy, problém pokroku, problém morálky, problém spoločnosti a nakoniec problém realizácie ([4], 16). Úlohou tohto textu je ukázať, že transhumanistická kritika Nietzscheho nie je úplne adekvátna. Na druhej strane tento postup analýzy transhumanistickej kritiky Nietzscheho nám zároveň umožňuje spresniť samotný pojem filozofického transhumanizmu.

1. Transhumanizmus, Nietzsche a veda. Prvým základom kritiky Nietzscheho transhumanizmu je kritika z pohľadu vedy. Transhumanizmus sám seba chápe ako určitý typ scientistickej filozofie, ktorá nadväzuje predovšetkým na „teóriu evolúcie Ch. Darwina“ ([4], 16). Taktiež vychádza z dôvery v možnosti technológie radikálne aj pozitívne ovplyvniť vývoj človeka smerom k postčloveku ([7], 134). Filozofický transhumanizmus potom predpokladá, že Nietzsche nemôže byť jeho predchodcom, lebo „ignoruje vedu“ ([4], 16), konkrétnejšie preto, lebo „Nietzsche odmieta evolucionizmus Ch. Darwina“ ([15], 6), či nakoniec preto, lebo „Nietzsche odmieta technologické možnosti premeny človeka“ ([23], 3).

Prvá námietka transhumanistov proti Nietzschemu je pomerne pochopiteľná. Tvrdenie, že Nietzsche ignoruje vedu, sa vyskytuje v mnohých, najmä prvotných (raných) interpretáciách Nietzscheho. Tak napríklad C. Grottewitz tvrdí: „Nietzsche si prírodnú vedu nevšima... môžeme povedať, že Nietzsche prírodnou vedou opovrhuje“ ([13], 1520). V tomto zmysle je teda filozofický transhumanizmus v zhode s jednou základnou historickou a pomerne rozšírenou kritickou interpretáciou Nietzscheho. Táto interpretácia Nietzscheho sa dnes však už javí ako neopodstatnená: „Nietzscheho ignorácia vedy je len zdanlivá“ ([8], 31). Najčastejšie sa ako dôkaz používa analýza Nietzscheho korešpondencie. V nej sa ukazuje, že Nietzsche sa pomerne intenzívne zaoberal myšlienkou študovať prírodnú vedu. V tejto súvislosti sa obvykle uvádzajú citáty z Nietzscheho súkromných listov: „... milý priateľ, ešte minulý týždeň som ti chcel napísať, aby sme spoločne študovali chémiu a filológiu zavrhlí tam, kam patrí, do kobky praotcov. Diabol osud však rozhodol inak, láka ma filologickou profesúrou“ ([9], 512). Alebo obdobne: „Odvtedy som sa nezaoberal ničím iným ako fyziológiou, medicínou a prírodnou vedou“ ([26], 82). Ešte účinnejšou metódou na vyvrátenie tvrdenia o Nietzscheho ignorácii vedy je analýza jeho osobnej bibliotéky, z ktorej pomerne jednoznačne vyplýva, že „poznal prírodnú vedu svojej doby omnoho lepšie, ako sa obvykle predpokladá“ ([8], 32). Účinnosť tejto analýzy sa ukazuje aj v tom, že dokáže u Nietzscheho pomerne presne identifikovať dva základné prirodovedecké vplyvy. Týmito vplyvmi sú podľa rôznych autorov „evolucionizmus

proti spoločnosti a proti nedeštruktívnemu vytvoreniu nadčloveka, nie je možné podľa Bostroma Nietzscheho filozofiu uznať za predchodcu filozofie transhumanizmu ([4], 15). Inými slovami, transhumanizmus sa snaží nadviazať na určité tradičné línie filozofického myslenia, k takýmto predchodcom však nezaraďuje Nietzscheho (z uvedených kritických dôvodov). Pre úplnosť ešte treba dodať, že článok sa nezaobera skutočnou alebo domnelou spojitosťou medzi transhumanizmom a Nietzsche, ale primárne sa zaoberá len posúdením oprávnenosti kritiky, ktorú voči Nietzschemu transhumanizmus vznáša.

Ch. Darwina a princíp zachovania energie R. Mayera“ ([11], 335; [8], 44; [30], 103).

Nietzscheho opovrhovanie vedou na základe jeho skeptickej pozície v oblasti poznania možno síce preukázať ([25], 26), to však ale neznamená, že by Nietzsche vedecké poznanie svojej doby úplne prehliadal. Práve naopak, v jednotlivých častiach svojej filozofie ho plne reflektoval. Keď si však uvedomíme, že transhumanistická kritika Nietzscheho sa týka iba jeho údajnej „ignorácie vedy“, mali by sme túto transhumanistickú kritiku z vyššie zmienených dobrých dôvodov považovať minimálne za neadekvátnu.

Toto zistenie nás potom privádza k odpovedi aj na druhú námietku, podľa ktorej je Nietzsche na rozdiel od transhumanizmu antidarvinisticky zameraným mysliteľom. Transhumanizmus v kritike Nietzscheho znova nadväzuje na pomerne známe interpretácie, ktoré sú založené na tom, že Nietzsche sám seba prehlasoval za: „antidarvinistu“ ([27], 209) či za zameraného proti darvinizmu ([28], 117). Musíme však pochopiť, čo Nietzscheho k takým prehláseniam viedlo. Nietzsche sa jednoznačne vymedzuje voči Darwinovi. Darwina kritizuje Nietzsche najmä preto, že odmietol aplikovať celkové dôsledky vlastnej teórie aj na človeka ako takeého ([29], 118). Je známe, že Darwin vo svojich dielach predpokladal a ukazoval možnosť ovplyvniť evolúciu ([33], 179), avšak považoval za rozumné týmto činom konkrétne v prípade ľudskej spoločnosti zabrániť² „všetkými rozumnými prostriedkami“ ([3], 18). Presne to je bod, na ktorý kriticky nadväzuje Nietzsche, pretože jeho protidarvinistické myslenie nie je zamerané proti evolučnému procesu, teda proti Darwinovej teórii ako takej, ale skôr proti jej „reakčnej a resentimentálnej povahe“ ([29], 99), ktorá sa ukazuje v Darwinovej neschopnosti prijať a uplatniť všetky dôsledky a možnosti, ktoré z poznania evolučných procesov vyplývajú. Človek je tak podľa Darwina, ako aj podľa Nietzscheho úplným výsledkom prírody (evolučného procesu v nej pôsobiaceho), preto Nietzsche hovorí, že človek je svojho druhu „zvieratom“ ([25], 37). Na druhej strane však podľa Nietzscheho sa od ostatných objektov prírodného poriadku odlišuje, ale nie tým, že by disponoval schopnosťami svoj vývoj pozastaviť (Nietzscheho pochopenie a kritika Darwina), ale práve naopak, predovšetkým tým, že dokáže svoj vývoj cieľavedome a plánovito urýchliť.

Ak by sme to chceli zhrnúť, tak výsledok debaty o evolučných implikáciách ukazuje, že v Nietzscheho filozofii je prítomný „vysoký stupeň ocenenia evolučnej teórie“ ([10], 251). My si však musíme uvedomiť, že ešte pregnantnejšie sa Nietzscheho kontakt s darvinizmom ukazuje v myšlienke nadčloveka: „Bez evolučnej teórie nie je možné pochopiť Nietzscheho ideu nadčloveka“ ([30], 181). To znamená, že Nietzscheho filozofia má pomerne silné styčné body s evolucionizmom. Aj v tomto zmysle je námietka transhumanizmu pochopiteľná, keďže nadväzuje na určitú tradičnú líniu interpretácie Nietzscheho. Na druhej strane sa ale ukazuje, že je z pohľadu súčasnej kritickej interpretácie Nietzscheho nepostačujúca.

Ďalej na základe výsledkov tejto zbežnej ilustrácie Nietzscheho kritiky Darwina mô-

² „Každý, kto sa venuje chovu domestikovaných zvierat, cieľavedome podporuje reprodukciu najvhodnejších a zamedzuje reprodukciu najslabších členov chovu. Aplikovať tento postup na človeka je vysoko škodlivé. Ak nechceme stratiť najvznešenejšiu časť našej prirodzenosti, tak naša podpora najslabším z druhu človeka musí zostať zachovaná“ ([10], 169).

žeme pristúpiť aj k poslednej námietke. Tá spočíva v tom, že transhumanizmus predpokladá u Nietzscheho odmietnutie akéhokoľvek zásahu do evolučného procesu. Na základe vyššie uvedeného sa však zdá sporné podporovať túto predstavu o Nietzscheho filozofii. Odmietnutie takéhoto zásahu by u Nietzscheho malo za následok aj odmietnutie vlastnej kritiky Darwina. Nietzsche na rozdiel od Darwina nielenže zásah do evolučného procesu človeka neodmieta, ale ho dokonca v rámci konzistentnosti podľa R. Safranského vyžaduje: „Nietzsche inštrumentálny zásah do evolúcie priamo požaduje“ ([30], 182). O tom svedčia okrem iného aj rôzne Nietzscheho repliky, ktoré vyzývajú šľachtiť a chovať ľudí ([25], 194). Samozrejme, konkrétnosť technologického zásahu, ktorý by Nietzsche požadoval, je problematické určiť, to však nič nemení na tom, že tento zásah (v akejkolvek konkrétnej podobe) ak nie podporoval,³ tak aspoň nevyklúčoval. Na ilustráciu možno uviesť citát z diela samotného Nietzscheho: „Nebolo by už na čase začať zo zásadným umelým a cieľavedomým šľachtením nového typu človeka“ ([27], 73)? Samozrejme, treba dodať, že okrem zmienenej interpretácie, ktorá predpokladá u Nietzscheho afinitu s technologickým zásahom ([30], 183; [31], 12), jestvuje aj iná interpretácia, ktorá tvrdí, že Nietzsche výrazom „umelý“ mieni zásah pedagogický ([18], 636).

Bez ohľadu na to, ktorá z týchto interpretácií je správna, môžeme z predchádzajúceho odvodiť jeden podstatný poznatok. Ak by aj Nietzsche šľachtenie ľudí vnímal pedagogicky, predsa len nemožno opciu technologického zásahu s úplnou istotou vylúčiť. A to jednoducho preto, lebo samotný Nietzsche sa vo svojich dielach nikde explicitne nevyjadruje proti možnosti technologického zásahu ([31], 14). Nietzscheho podpora technologického zásahu je sporná, menej sporné je však Nietzscheho nevyklúčovanie rôznych zásahov do ľudskej evolúcie. To je ale základný a neprekonateľný problém pri transhumanistickej kritike Nietzscheho, pretože tá explicitne Nietzscheho považuje za tvorca výlučne „odmietajúceho“ technologické zásahy do prirodzenosti človeka.

Okrem tohto treba pripomenúť, že samotný transhumanizmus chápe technologické zásahy v pomerne širokom zmysle, ktorý zahŕňa aj rôzne edukačné či kultúrne spôsoby transformácie ([5], 31). Ak by bola platná iba pedagogická interpretácia Nietzscheho požiadavky „umelého šľachtenia ľudí“, tak by transhumanistická kritika podkopávala aj svoje vlastné predpoklady. Jedným z transhumanistických predpokladov je práve zaradenie edukačných (akokoľvek sofistických) spôsobov pod všeobecný zhrnujúci výraz „technologické zásahy“. Inými slovami, ak k technologickým zásahom patria aj edukačné spôsoby premeny (transhumanizmus), tak k týmto spôsobom môžu patriť aj pedagogické premeny slúžiace na „umelý chov ľudí“ (Nietzsche). Minimálne sa to nedá vylúčiť. Či sú tieto spôsoby (edukačné/pedagogické) podobné, resp. rovnaké, to je v tomto texte nepodstatné. Podstatné je to, že transhumanistická kritika nemôže hodnotiť Nietzscheho ako úplne odmietajúceho technologické zásahy, ak pod tieto zásahy sám transhumanizmus zaraďuje aj pedagogické spôsoby transformácie.

Súhrnne teda môžeme uviesť, že transhumanistická kritika Nietzscheho sa javí ako

³ To si myslia napríklad R. Safranski a P. Sloterdijk. Pozri ([30], 183); ([31], 12).

neoprávnená. Transhumanizmus nadväzuje na niektoré tradičné línie kritiky Nietzscheho v mnohých filozofických interpretáciách. Tieto kritiky však na rozdiel od transhumanistickej kritiky obvykle obsahujú jemnejšie a diferencovanejšie posúdenie Nietzscheho filozofie. Nech sú už interpretácie Nietzscheho vzťahu k vede, darvinizmu a technologickým zásahom akékoľvek, nemožno – tak, ako to predpokladá transhumanizmus – tvrdiť, že Nietzsche vedu svojej doby ignoruje, že odmieta teóriu evolúcie a technologické zásahy. A to preto, lebo Nietzsche vedu vo svojej filozofii plánovito reflektuje, darvinizmus preberá a rozširuje a nakoniec technologické zásahy explicitne nevylučuje.

2. Transhumanizmus, Nietzsche a pokrok. Druhým problémovým okruhom, na základe ktorého transhumanizmus kritizuje Nietzscheho, je rozdielne posúdenie myšlienky pokroku. Transhumanizmus je filozofia, ktorá plánovito podporuje pokrok, konkrétnejšie predovšetkým pokrok človeka, prípadne človeka ako druhu. Tento progresivizmus považuje transhumanizmus za nadviazanie na „tradiície osvietenstva“ ([4], 17). Základná kritika Nietzscheho potom u transhumanistov spočíva v tom, že Nietzscheho považujú za mysliteľa odmietajúceho pokrok a osvietenstvo.

Treba povedať, že samotný Nietzsche pomerne ostro odsudzuje myšlienky pokroku rozšírené v moderne: „Súčasný pokrok je len moderná idea, to znamená klamlivá idea... moderný človek nie je svojou úrovňou nad úrovňou renesančného človeka“ ([25], 29). Dôležité je uvedomiť si, prečo Nietzsche odsudzuje túto modernú ideu pokroku. Predovšetkým preto, že človek je na rozdiel od ostatných vecí prírodného poriadku za svoj vývoj zodpovedný. Ak je však človek za svoj vývoj zodpovedný, tak z toho plynú dve skutočnosti: Jednak nejestvuje automatický pokrok človeka, čo je pomerne triviálne; Nietzsche sa tým stavia proti naivnému progresivizmu. Na druhej strane však pre Nietzscheho z tejto skutočnosti plynie dôsledok, že ľudská aktivita, ktorá je podmienkou ľudského pokroku, môže spôsobiť pokrok, ale aj úpadok. Vývoj človeka teda podľa Nietzscheho môže prebiehať dvoma protichodnými spôsobmi, jednak môže ísť o vývoj smerom k nadčloveku, jednak môže ísť aj o vývoj či degeneráciu smerom k takzvanému „poslednému človeku“ ([24], 30). Pokrok teda podľa Nietzscheho jestvuje, je to však vždy nevyhnutne iba taký vývoj, ktorý smeruje k cieľavedomému zdokonaleniu človeka, k cieľavedomému vytvoreniu nadčloveka.⁴

Predchádzajúca charakteristika nám umožňuje pochopiť aj to, že Nietzsche vôbec nechce popierať osvietenstvo ako také, ale skôr naopak: „Nietzsche radikalizuje osvieten-

⁴ Vzťah Nietzscheho k „vývoju a pokroku“ problematizuje myšlienka večného návratu toho istého. Avšak ani mystická ([2], 56), ani kozmologická ([8], 45) interpretácia Nietzscheho myšlienky večného návratu nemôžu plne preukázať, že Nietzsche predpokladal neexistenciu vývoja. V prípade mystickej interpretácie preto, lebo táto interpretácia vníma Nietzscheho myšlienku večného návratu iba ako výraz mystickej skúsenosti prežívania, ktorá nemusí nevyhnutne odrážať vývoj ako taký. Kozmologická interpretácia predpokladá, že Nietzscheho idea večného návratu sa týka nielen extatickej skúsenosti, ale aj vesmíru ako takého. Ani táto interpretácia však nevylučuje možnosť vývoja, keďže vývoj vesmíru nie je len kvantitatívny, teda z hľadiska celého súhrnu energie, sily (vesmíru). Z hľadiska vnútorného, z hľadiska kvalitatívneho, môže dochádzať k vývoju (kvalitatívne premeny). Pozri napr. ([10], 340; [8], 45; [30], 103).

skú ideu“ ([21], 75). Ak je totiž osvietenstvo ideou žiadajúcou emancipáciu človeka od jeho nesvojprávosti ([21], 75) prostredníctvom poznania prírody a ľudskej prirodzenosti, tak Nietzsche jednoznačne predstavuje jeden variant uskutočnenia tejto požiadavky. Nietzsche na osvietenstvo teda nadväzuje v tom, že požaduje oslobodenie človeka, radikalizuje ho však tým, že za oslobodenie človeka považuje transformáciu človeka na nadčloveka.

V súvislosti s takýmto pochopením Nietzscheho prístupu k osvietenstvu sa však môže objaviť jedna základná námietka. Tá operuje s tým, že na rozdiel od klasického osvietenstva Nietzsche nepožaduje oslobodenie pre všetkých ľudí. Jednoducho, osvietenstvo predsa sľubovalo slobodu všetkých ľudí, zatiaľ čo Nietzsche sľubuje oslobodenie len tým, ktorí prijímu myšlienku tvorby nadčloveka (aktívneho nihilizmu). K tomu však možno povedať, že aj pôvodná, akokoľvek humanistická a univerzalistická interpretácia okliešťuje výsledky osvietenstva na určitú čiastkovú skupinu ľudí, a to na ľudí, ktorí budú ochotní odmietnuť svoju nesvojprávosť odvratom od tradícií, dogiem a podobne. Jednoducho, „osvietenie“ nie je automatické, osvietenie je stav, ktorý prináleží tým, ktorí v prospech tohto osvietenia pracujú. Samozrejme, názor na konkrétnu podobu tohto osvietenia môže byť v klasickom osvietenstve iný ako u Nietzscheho, to však neznamená, že tieto prístupy (ak si uvedomíme primárny príklon obidvoch k emancipácii) sú úplne odlišné. Nietzsche sa od klasického osvietenstva do istej miery dištancuje, to však neznamená, že úplne odmieta osvietenstvo ako také, teda že odmieta emancipáciu ako takú.

Stručne povedané, Nietzscheho radikalizácia osvietenstva nemusí nevyhnutne znamenať úplné odmietnutie základu osvietenských predstáv. Transhumanistická kritika Nietzscheho ako mysliteľa úplne odmietajúceho osvietenstvo je nesprávna. Je nesprávna preto, lebo Nietzsche neodmieta osvietenstvo, odmieta len jeden jeho špecifický variant.

Na základe toho môžeme vidieť, že transhumanistická kritika Nietzscheho sa zdá byť neopodstatnená, keďže Nietzsche úplne nevyklučuje možnosť pokroku a neodmieta ani základný projekt oslobodenia človeka, teda neodmieta základné predpoklady osvietenstva.

3. Transhumanizmus, Nietzsche a morálka. Tretím problémovým okruhom, ktorý sa v súvislosti s Nietzscheom u transhumanistov ukazuje, je problém morálky a hodnôt. Transhumanizmus sa snaží predstaviť svoju morálku ako radikalizáciu „sekulárneho humanistického myslenia“ ([5], 35), ktorá sa prostredníctvom racionálneho posúdenia snaží obmeniť hodnoty tak, aby zodpovedali súčasným možnostiam premeny človeka. Nietzsche je transhumanizmom kritizovaný, lebo „Nietzsche je amoralista“ ([15], 5), zatiaľ čo transhumanizmus sám seba považuje za filozofiu s racionálnym, pragmatickým a dynamickým postojom k hodnotám.

Táto kritika Nietzscheho je pomerne rozšírená. Vychádza predovšetkým z mnohých Nietzscheho citátov o deštrukcii hodnôt ([29], 10), z ktorých sa potom následne odvodí tvrdenie, že Nietzsche odmietal všetky hodnoty. Tvrdenie o odmietaní všetkých hodnôt je však nesprávne. Nietzsche neodmieta všetky hodnoty, ale len tie, ktoré sa z pohodlnosti obvykle obhajujú falošnou legitimizáciou. Táto falošná legitimizácia sa podľa Nietzscheho najčastejšie uskutočňuje prostredníctvom úteku „do nadpozemského imaginárneho

sveta, ktorý predstavuje ochranu“ ([12], 157). Nietzsche bojuje jednak proti myšlienke hodnôt nezávislých od človeka, jednak proti tomu, aby sa tieto parciálne hodnoty šikovným trikom znova prevrátili a považovali za absolútne. Podľa Nietzscheho je teda potrebné uvedomiť si v súvislosti so všetkými hodnotami perspektívu tvorcu a prijímajúceho. Na druhej strane si však Nietzsche uvedomuje, že hodnoty sú hodnotami preto, lebo človeka k niečomu viažu. Ak si ale uvedomíme, že človek je v neustálom evolučnom vývoji a že mimo prírody nejestvuje žiadny svet, v ktorom by jestvovali akési absolútne hodnotové vzory, tak podľa Nietzscheho z toho možno odvodiť len jednu trvalo orientujúcu skutočnosť. Touto skutočnosťou je prítakávanie životu, to znamená prítakávanie tomu, že život človeka znamená permanentný evolučný vývoj, permanentnú možnosť človeka pretvoriť. V tomto zmysle je aj pochopiteľné, prečo Nietzsche nadčloveka vidí ako jediný skutočný „zmysel zeme“ ([24], 19).

Stručne povedané, znova sa ukazuje, že transhumanistická kritika Nietzscheho vychádza z pomerne jednostranného hodnotenia jeho morálnej filozofie. Inými slovami, transhumanistická domnienka o tom, že Nietzsche odmieta hodnoty ako také, je nesprávna. Nietzsche síce odmieta hodnoty, avšak iba tie, ktoré nie sú v zhode s jeho myšlienkou „premeny hodnôt v zmysle neustálej premeny človeka“ ([20], 513).

4. Transhumanizmus, Nietzsche a spoločnosť. Štvrtý problémový okruh vidí transhumanizmus v politickej rovine. Môžeme povedať, že transhumanizmus sám seba primárne chápe ako hnutie, ktoré pracuje v prospech zlepšenia celej spoločnosti, užšie potom sám seba chápe ako demokratizačné hnutie, ktoré chce demokratické usporiadanie západných spoločností pripraviť a prispôsobiť ho myšlienke slobodného transformovania ([19], 229). Transhumanizmus teda kritizuje Nietzscheho preto, lebo „Nietzsche na rozdiel od transhumanizmu odmieta akékoľvek spoločenské zriadenie... Nietzsche je proti spoločnosti, Nietzsche je proti demokracii“ ([19], 236).

K známym kritikom podobného ladenia patrí K. Gotz, ktorý tvrdí, že „kto prítakáva Nietzschemu, ten odmieta akúkoľvek spoločenskú formu“ ([14], 74). Tu musíme uviesť, prečo Nietzsche rôzne spoločenské formy kritizuje. Jeho kritika je založená na tom, že tieto formy neumožňujú plný rozvoj človeka, a to preto, lebo mu diktujú nasledovanie takzvanej stádovej morálky alebo, inými slovami, diktujú mu odovzdanie sa modernému pasívnemu nihilizmu. Na týchto spoločenských formách Nietzsche kritizuje to, že človeku predpisujú cieľ, ktorým je úplná priemernosť. Spriemerňovanie je ale podľa Nietzscheho úplne protichodné tomu, čo má byť jediným skutočným záujmom človeka. Týmto záujmom je vždy plná individuálna realizácia, odvodená z evolučnej ľudskej prirodzenosti. Z toho sa dá odvodiť, že Nietzsche neodmieta a priori žiadnu spoločenskú formu, no odmieta každú spoločenskú formu, ktorá by bránila individuám realizovať svoj evolučný potenciál. Plný evolučný potenciál v Nietzscheho myslení znamená predovšetkým prípravu či vytvorenie takých podmienok, ktoré by pozitívne umožnili vytvoriť nadčloveka.

Súhrnne povedané, transhumanistická kritika Nietzscheho ako protispoločensky zameraného mysliteľa je neadekvátne. Nietzsche sa, samozrejme, pomerne ostro vyjadruje o spoločnosti, to však neznamená, že odmieta spoločnosť ako takú. Nietzsche požaduje určitú špecifickú podobu spoločnosti, a to spoločnosti zameranej na premenu človeka.

Transhumanizmus má, samozrejme, pravdu v tom, že takouto spoločnosťou podľa Nietzscheho nemusí byť spoločnosť s demokratickou formou vlády. K tomu však treba dodať, že transhumanistický predpoklad, že za takúto vhodnú spoločnosť treba považovať spoločnosť demokraticky usporiadanú, je skôr len vec názoru na možnosti demokracie v zmysle pozitívneho potvrdenia alebo negatívneho popierania vývoja človeka smerom k postčloveku, nadčloveku. Kritériá pozitívneho, resp. negatívneho hodnotenia chápania demokracie v oboch koncepciách vychádzajú z obdobného východiska, teda z východiska zabezpečenia podmienok transformácie. Inými slovami, transhumanisti rovnako ako Nietzsche nepreferujú prispôbenie možnosti transformácie demokracii, ale naopak prispôbenie demokracie možnostiam transformácie. Jednoducho, demokracia, ktorá odmieta zásahy, ktoré by premenili človeka na postčloveka, nie je podľa transhumanistov demokraciou v plnom slova zmysle ([19], 239). Preto kritika protidemokratického zamerania Nietzscheho zo strany transhumanizmu je oprávnená, avšak dôvod, prečo Nietzsche demokraciu odmieta, je podobný dôvodu, prečo transhumanisti sami seba považujú za protidemokratických. Bez ohľadu na to možno jednoznačne povedať, že hlavná transhumanistická kritika Nietzscheho protispoločenského zamerania sa ukazuje ako úplne mylná.

5. Transhumanizmus, Nietzsche a realizácia. Nakoniec môžeme prejsť k poslednému problémovému okruhu. Ten vychádza z predpokladu, že realizovanie postčloveka by bolo podľa transhumanizmu dobré, dokonca extrémne želateľné ([6], 108). Z tohto pohľadu je Nietzsche transhumanizmom kritizovaný preto, lebo Nietzsche sa vo svojej filozofii vyjadruje tak, že príchod nadčloveka by znamenal pre súčasného človeka pohromu a nebezpečenstvo ([17], 7). Na to, aby sme pochopili, prečo si Nietzsche predstavuje vytvorenie nadčloveka ako pomerne násilný proces, musíme vedieť, z čoho túto skutočnosť vyvodzuje. Nietzsche o tomto násilnom procese hovorí na základe dialektiky dvoch proti sebe stojacich typov ľudí.

Podľa Nietzscheho v modernej dobe jestvujú na jednej strane „poslední ľudia“ ([24], 31), ktorým v morálnej podobe zodpovedá variant takzvaného pasívneho nihilistu. Charakteristické pre posledných ľudí je to, že aj keď neveria ničomu, našli si náhradný princíp. Ten spočíva v tom, že absolutizujú samých seba ako úplne dokonalých. Tento typ človeka odmieta akúkoľvek myšlienku prekonania človeka, je úplne zameraný len na udržanie základného statusu quo. Jediné, čo tento typ človeka hľadá, je príjemný a pokojný život. Jediná možnosť, ako to môže dosiahnuť, spočíva v tom, že sám seba bude považovať za definitívny cieľ, za vrchol ľudstva ako takého: „My sme vynašli šťastie – hovoria poslední ľudia a žmurkajú“ ([24], 32).

Na druhej strane ako ich protiklad existujú takzvaní „vyšší ľudia“ ([24], 105), ktorí typologicky zodpovedajú aktívnym nihilistom. Pre tých je charakteristické, že na rozdiel od posledných ľudí programovo nepracujú v prospech potvrdenia samých seba, ale naopak, ich hlavnou úlohou je prekonať samých seba a pripraviť tak nadčloveka. Preto sú to „obnovovatelia a zároveň ničitelia“ ([28], 73). Pri oboch opisoch ide o podvojnú charakteristiku. Vyšší človek obnovuje jednak preto, lebo vytvára hodnoty zodpovedajúce dynamickej povahe človeka, jednak preto, lebo plánovito vytvára nadčloveka. Ničiteľom je preto, lebo všetky nesprávne hodnoty musí deštruovať. Navyše je ničiteľom preto, že

jeho vytvorenie nadčloveka spôsobí zánik životného impetu posledných ľudí (teda zánik ich predstavy o ich najväčšej dokonalosti), ale tiež preto, že spôsobí zničenie samotnej skupiny vyšších ľudí. Samého seba zničí vyšší človek tým, že vytvorí nadčloveka. Existencia nadčloveka si už nebude v dôsledku jeho nezávislosti vyžadovať existenciu ľudí, ktorí by jeho vytvorenie pripravovali a podporovali ([16], 57). Súhrnne povedané, Nietzsche si vytvorenie nadčloveka predstavuje pomerne deštruktívne a nepríjemne.

Pozrime sa teraz na to, ako si dialektiku vytvorenia postčloveka predstavujú transhumanisti. V prípade transhumanizmu môžeme vidieť podobné typologické predstavy o človeku. Tie nie sú síce priamo názvoslovne v prácach transhumanistov rozpracované, predsa len však možno na základe podobných charakteristík rozlíšiť približne podobné tri typy človeka. Tak ako u Nietzscheho aj v transhumanizme jestvujú poslední ľudia, vyšší ľudia a nadčlovek, ich pomenovanie je však odlišné a menej explicitné. Nietzscheho posledným ľudom zodpovedajú v prípade transhumanizmu ľudia, ktorí odmietajú uznať myšlienku, že človek by sa mal prostredníctvom technologických možností zlepšiť, či rovno pretvoriť. Obvykle preto bývajú označovaní za netransformujúcich sa ľudí.⁵ Na druhej strane aj v transhumanizme jestvujú akísi vyšší ľudia. Podľa transhumanizmu sú týmito vyššími ľuďmi ľudia, ktorí myšlienku transformovania človeka nielen akceptujú, ale ju aj rôznymi prostriedkami podporujú.⁶ Transhumanizmus však, samozrejme, odmieta používať pomerne negatívne zaťažené slovné spojenie *vyšší ľudia*, preto obvykle hovorí o takzvaných transformujúcich sa ľuďoch, prípadne transhumánoch ([22], 90). Tak ako u Nietzscheho aj v transhumanizme teda jestvuje myšlienka ľudí, ktorí sú prekonaním predchádzajúceho; tými sú v transhumanizme postľudia ([6], 113).

Základná otázka potom znie takto: Ako sa možným nepríjemným, apokalyptickým dôsledkom nepotrebnosti transformujúcich a netransformujúcich sa ľudí transhumanizmus vyhýba? Odpoveď na túto otázku je pomerne jednoduchá: Transhumanizmus si postčloveka predstavuje ako biologicky druhovo nesamostatný variant človeka. Inými slovami, transhumanizmus predpokladá, že postčlovek na rozdiel od nadčloveka bude z biologického hľadiska na svoje prežitie potrebovať aj súčasného človeka. Potrebnosť človeka pre postčloveka podľa transhumanizmu teda nakoniec spočíva v „biologickej a reprodukčnej závislosti“ ([6], 127). Ako však môže byť toto prepojenie zabezpečené tak, aby mohlo dochádzať k transformácii a aby sa pritom nestratil biologicky a reprodukčne podmienený vzťah? Podľa transhumanizmu jednoducho tak, že transformácia človeka nakoniec znamená len jeho transformáciu v zmysle „maximalizovania vnútorných kapacít“ ([6], 127).

⁵ Transhumanizmus ich pomenúva rôznymi názvami: od biokonzervatívov až po neoluditov; pozri napr. ([22], 87). Taktiež treba spomenúť, že na rozdiel od Nietzscheho transhumanisti obvykle neuvádzajú tak farbistý opis odporu proti tomuto typu ľudí. To však nič nemení na tom, že aj transhumanisti vnímajú posledných či netransformujúcich sa ľudí negatívne.

⁶ Treba pripomenúť, že v tomto bode konštrukcie dialektiky typov ľudí ide iba o analógiu medzi Nietzschem a transhumanistami, nie o preukázanie plne vyčerpávajúcej podstatnej podobnosti, či priam rovnakosti. Taktiež treba zdôrazniť, že transhumán nie je podľa transhumanizmu niekto, kto prijme akýkoľvek technologický zásah (musí prijať len ten, ktorý opcionálne vedie k postčloveku).

Jednoducho, apokalyptický scenár sa nekoná preto, lebo postčlovek podľa transhumanizmu predstavuje len maximálne zdokonalenie schopností vnútorne obsiahnutých v človeku bez straty jeho biologickej spojitosti s moderným človekom. Stručne povedané, v tomto bode kritiky transhumanizmus kritizuje Nietzscheho oprávnene. Zdá sa, že na rozdiel od Nietzscheho si transhumanizmus vytvorenie postčloveka nepredstavuje apokalypticky. Tejto apokalyptickej vízii však zabraňuje nakoniec len tým, že sa snaží argumentovať v prospech závislosti medzi človekom a postčlovekom, čím úplne protirečí Nietzscheho myšlienke úplnej nezávislosti nadčloveka.

Záver. Transhumanizmus plánovito nadväzuje na niektoré základné modernistické predstavy; tie sa snaží predstaviť ako plne očistené od historicky preverených a negatívnych dôsledkov. Medzi takéto negatívne prejavy moderny zaraďuje transhumanizmus aj Nietzscheho. Z hľadiska programového zamerania transhumanizmu na širokú propagáciu transformačných myšlienok je snaha o odmietnutie spornej postavy Nietzscheho pochopiteľná. Zdá sa však, že táto snaha nakoniec transhumanizmus vedie k pomerne povrchnému hodnoteniu Nietzscheho. Jednoducho, aj v tomto texte sa ukazuje, že vôľa eliminovať Nietzscheho je skôr želaním ako skutočným stavom. Transhumanistická predstava o Nietzscheho ako mysliteľovi, ktorý prehliada vedu, odmieta darvinizmus, akýkoľvek pokrok, akékoľvek osvietenstvo, akúkoľvek morálku či akúkoľvek spoločnosť, sa v texte ukázala ako nesprávna.

Jestvuje však jeden základný bod, v ktorom transhumanizmus kritizuje Nietzscheho oprávnene. Je ním problémový okruh negatívneho uskutočnenia nadčloveka. Skutočne sa zdá, že Nietzsche si vytvorenie nadčloveka predstavoval ako „apokalyptický a katastrofický proces“ ([16], 41). Tento apokalyptický posun ale nie je len Nietzscheho svojvoľnou predstavou. Naopak, na základe presne vymedzenej dialektiky medzi posledným človekom, vyšším človekom a nadčlovekom v kombinácii s predstavou o evolučnom boji o život⁷ sa tento scenár javí Nietzscheho ako vysoko pravdepodobný ([32], 169). Nepotrebnosť tých *ostatných* v kombinácii so snahou o rozširovanie prežitia zrejme oprávnene vedie k predstave bojového scenára. Nech je táto možnosť akokoľvek pravdepodobná, nepravdepodobná, správna, či nesprávna, transhumanizmus sa jej snaží všemožne vyhnúť. Obmena spočíva v tom, že postčloveka (na rozdiel od Nietzscheho nadčloveka) sa snaží biologicky nevyhnutne previazať s tými *ostatnými*. Inými slovami, základný spôsob, ako nedobehnúť do apokalyptického štádia, vidí filozofický transhumanizmus v zabezpečení nevyhnutnej závislosti a previazanosti (či už reprodukčnej, alebo inej) medzi postčlovekom a človekom. To však môže uskutočniť iba vtedy, ak postčlovek nebude reprezentovať samostatný, nezávislý biologický druh, ale len svojho druhu maximalizovaný, zlepšený, zefektívnený variant dnešného človeka. Treba priznať, že je to stratégia – aspoň v tomto prípade – nesporne efektívna. Nezodpovedanou však zostáva otázka, prečo transhumanisti tak vehementne používajú prefix *post* (postčlovek), keď v skutočnosti nehovorí o niečom, čo je *po* človeku, ale skôr o tom, čo je v človeku.

⁷ Tento „boj o život“ Nietzsche čiastočne preformuloval na boj o moc; pozri napr. ([32], 161).

LITERATÚRA

- [1] AGAR, N.: *Liberal Eugenics, In Defence of Human Enhancement*. Oxford: Blackwell 2004.
- [2] ANDREAS-SALOMÉ, L. – PFEIFFER, E. – PFEIFFER, T.: *Friedrich Nietzsche in seinen Werken*. Frankfurt: Insel Verlag 2000.
- [3] BIRX, H. J.: *Interpreting Evolution: Darwin and Teilhard de Chardin*. Buffalo: Prometheus Books 1991.
- [4] BOSTROM, N.: A History of Transhumanist Thought. In: *Journal of Evolution and Technology*, 14, 2005, 1, pp. 2 – 27.
- [5] BOSTROM, N.: Transhumanist Values. In: ADAMS, F. (ed.): *Ethical Issues for the Twenty-First Century*. Charlottesville: Philosophy Documentation Center Press 2005, pp. 29 – 40.
- [6] BOSTROM, N.: Why I Want to be a Posthuman when I Grow Up. In: GORDIJN, B. – CHADWICK, R. (ed.): *Medical Enhancement and Posthumanity*. New York: Springer 2008, pp. 107 – 136.
- [7] BOSTROM, N. – SAVULESCU, J.: *Human Enhancement*. Oxford: Oxford University Press 2009.
- [8] BROBJER, T. H.: Nietzsche's Reading and Knowledge of Natural Science: An Overview. In: BROBJER, T. H. – MOORE, G. (ed.): *Nietzsche and Science*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited 2004, pp. 21 – 50.
- [9] COLLI, G. – MONTINARI, M.: *Nietzsche: Briefwechsel. Kritische Gesamtausgabe*. Berlin: Walter de Gruyter 1976.
- [10] DARWIN, CH.: *Die Abstammung des Menschen und die geschlechtliche Zuchtwahl*. Leipzig: Reclam 1952.
- [11] DUSING, E.: *Nietzsches Denkweg: Theologie – Darwinismus – Nihilismus*. München: Wilhelm Fink Verlag 2006.
- [12] FIGAL, G.: *Nietzsche. Eine Philosophische Einführung*. Stuttgart: Reclam 1999.
- [13] GROTEWITZ, C.: Nietzsches Herrenmoral und die Naturwissenschaft. In: *Das Magazin für Literatur*, 66, 1897, 50, S. 1519 – 1524.
- [14] GOTZ, K. A.: *Nietzsche als Ausnahme*. Freiburg: K. Alber 1949.
- [15] HAUSKELLER, M.: Nietzsche, the Overhuman and Posthuman. In: *Journal of Evolution and Technology*, 21, 2010, 1, pp. 5 – 8.
- [16] HAUSSLING, R.: *Nietzsche und die Soziologie: Zum Konstrukt des Übermenschen, zu dessen anti-soziologischen Implikationen und zur soziologischen Reaktion auf Nietzsches Denken*. Würzburg: Königshausen & Neumann 2000.
- [17] HEIL, R.: Der Transhumanismus. In: *Sic et Non*, 11, 2005, 2, pp. 4 – 17.
- [18] HOYER, T.: *Nietzsche und die Pädagogik: Werke, Biographie und Rezeption*. Würzburg: Königshausen & Neumann 2002.
- [19] HUGHES, J.: *Citizen Cyborg: Why Democratic Societies Must Respond to the Redesigned Human of the Future*. Cambridge: Westview Press 2004.
- [20] LOSURDO, D.: *Nietzsche, der Aristokratische Rebell*. Berlin: Argument/Inkrit 2009.
- [21] LYOTARD, J. F.: Nietzsche and the Inhuman. In: *The Journal of Nietzsche Studies*, 4, 1994, 7, pp. 67 – 130.
- [22] MIAH, A.: A Critical History of Posthumanism. In: GORDIJN, B. – CHADWICK, R. (ed.): *Medical Enhancement and Posthumanity*. New York: Routledge 2009, pp. 69 – 94.
- [23] MORE, M.: The Overhuman in the Transhuman. In: *Journal of Evolution and Technology*, 21, 2010, 1, pp. 1 – 4.
- [24] NIETZSCHE, F.: *Also sprach Zarathustra*. München: Goldman Verlag 1979.
- [25] NIETZSCHE, F.: *Der Antichrist, Ecce Homo, Dionysos-Sithyrampen*. München: Goldman Verlag 1995.
- [26] NIETZSCHE, F.: *Menschliches, Allzumenschliches*. Köln: Anaconda Verlag 2006.
- [27] NIETZSCHE, F.: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. Band 12. München: Walter De Gruyter 1980.

- [28] NIETZSCHE, F.: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. Band 14. München: Walter De Gruyter 1980.
- [29] NIETZSCHE, F.: *Zur Genealogie der Moral*. Stuttgart: Reclam Verlag 2006.
- [30] SAFRANSKI, R.: *Friedrich Nietzsche. Biographie seines Denkens*. München: Hanser 2000.
- [31] SLOTERDIJK, P.: *Über die Verbesserung der guten Nachricht: Nietzsches fünftes 'Evangelium'*. Berlin: Suhrkamp 2003.
- [32] TAURECK, B. H. F.: *Nietzsche-ABC*. Leipzig: Reclam 1999.
- [33] VOSS, J.: *Charles Darwin zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag 2008.

Mgr. Juraj Odorčák
Katedra filozofie Filozofická fakulta KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
SR
e-mail: juraj.odorcak@ff.ku.sk